

SKIDANJE LAŽNIH NACIONALNIH MASKI

Danas, pojačano i sve agresivnije ispoljavanje nacionalizma u savremenom jugoslovenskom društvu je vid i činilac aktuelne globalne i strukturalne krize jugoslovenskog društva. Takođe, to je i specifični izraz krize socijalizma ali i opšteg-evropskog i svetskog — procesa „etničkog buđenja”. U svakom slučaju, nacionalizam nije slučajna „devijacija”, ili puki hir, politička zlovolja pojedinih pisaca, političara ili mladih. U odnosu prema nacionalizmu, nema „čistih”, „nevinih” istorijskih razdoblja, klasa, grupa, a ni nacija — naroda i narodnosti. Otuda je nužna kritika postojećih društvenih odnosa koji omogućavaju i uslovljavaju nastanak, izražavanje i širenje nacionalizma kao načina i sadržaja zadovoljavanja potreba stvarno postojećih ljudi grupa i klasa. Za svako socijalističko, pa i za jugoslovensko društvo, to je pitanje o osnovnom toku revolucije.

Dogmatizovanje

Jedan od činilaca aktuelizovanja nacionalizma u nas, danas, je u tome što se, u političkoj sferi, država uspostavlja kao sveobuhvatna sila koja svojim delovanjem i uticajem nastoji da prekrije celinu društvenog života. Etatizaciju društvenih odnosa prati obnavljanje ideja i pokreta partikularnosti, te i nacionalizma. Istovremeno, na delu je i kriza etatističkog koncepta organizacije političkog i društvenog života.

Kao što se i sama problematika nacije kreće, u modernom građanskom društvu, između univerzalizacije i diferencijacije, sve do nacionalističkog partikularizma, tako je i njeno promišljanje obeležno kretanjem između krajnosti univerzalizma i nacionalizma. Ovakvom razvoju nije umaklo ni marksističko mišljenje o naciji. Tendencija dogmatizovanja jedna je od osnovnih oznaka savremenog marksističkog poimanja nacije. Otuda dominantno mesto unutar savremenog marksizma zauzima „etatizovano mišljenje”. Sve to kaže da odsustvuje, inače nužno, temeljno i svestrano istraživanje kritike koncepcije i prakse „nacionalizacije” društvenog života, (nacionalne) države i podržavljenja nacije.

Strasti

U savremenom jugoslovenskom društvu nacionalno je često dovedeno do nacionalističke isključivosti i preta da s dnevnog reda skine pitanje revolucije a da ovekoveči birokratsku dominaciju društvom i nacijom. Uz to, narasla nacionalistička svest i praksa — posebno izražen kroz pokret albanskog nacionalizma i separatizma, ali, i, u najnovije vreme, sve snažnije narastanje srpskog, slovenačkog i hrvatskog nacionalizma — aktivirala je svekoliki arsenal međunacionalnog nepoverenja, nacionalističkih i rasističkih predrasuda i strasti. A strast, u nacionalističkom obličju, ima za cilj izazivanje euforije — stanja potpunog predavanja i podavanja uz prestanak svakog kritičkog mišljenja. Istovremeno, rasplamsavaju se svakovrsne rasprave koje, sa svoje strane, doprinose daljem zamućivanju inače već mutne vode.

Dezintegracija

Posebni vid aktuelizovanja nacionalizma predstavlja pojava njegove snažne instrumentalizacije a otuda i njegovog političkog opravdanja, legitimiranja kao navodno demokratskog i osloboditeljskog predstavnika nacije i njenih interesa. Otuda i „brkanja” između „manje” ili „više opasnog”, „dobročudnog” ili „zloćudnog”, „izazvanog” ili „izazivačkog” itd. itd. nacionalizma i o ostajanju u svetu nacionalizma koji se, u suštini, legitimira kao „alternativa” socijalističkoj revoluciji, a u nas kao alternativa samoupravljanju. Zapravo, ostvaruju se tesni savezi nacionalističkog i birokratskog viđenja razvoja društva i socijalizma a sve to na račun samoupravljanja i stvarne nacionalne, političke i socijalne emancipacije ljudi, klasa i nacija. Otuda današnja eskalacija nacionalizma svedoči i o krizi državno-socijalističkog modela. A „birokratski nacionalizam”, koji se sve više iskazuje kao „unutarpartijski nacionalizam”, osnovno je uporište i žiža nacionalizma u Jugoslaviji. U

jačanju ovih nacionalizama sažima se sav pogubni rezultat političko-teritorijalnih, birokratskih deoba i političkog voluntarizma, koji su — uz sistemski rešenja — put ka kritičnoj granici dezintegracije zajednice i svesti o zajednici.

Celina

Za razumevanje društvene stvarnosti Jugoslavije, te i za razvoj jugoslovenske teorijske posebno marksističke misli, jedini plodotvorni put su dijalozi. Sam Savez komunista nalazi se pred neophodnošću da, danas, povede široku, pre svega unutarpartijsku raspravu. Naravno, kao što, na primer, ni 1923/1924 godine rasprava u KPJ nije išla mimo rasprava u društvu — tada su i građanske stranke vodile raspravu o nekim „užim pitanjima” kao što su srpsko-hrvatski odnosi ili mesto Slovenaca u kraljevini SHS — ni današnja rasprava ne može i ne sme mimo društva. Uostalom, izvan SK, a uz aktivno učešće njegovih članova i vodećih rukovodilaca pa i organa, već je uveliko otvorena rasprava o pojedinim „užim pitanjima”, na primer o srpsko-albanskim odnosima, o srpskoj „nacionalnoj homogenizaciji”, o slovenačkom „nacionalnom pitanju” ili „sindromu”, o samobitnosti hrvatskog jezika, o crnogorskoj nacionalnoj individualnosti itd. Mada značajna, ova „uža” pitanja ne mogu se rešavati mimo preispitivanja celine. Moraju se razmotriti problemi u ostvarivanju celine politike nacionalne ravnopravnosti SK, odnosno strategije razvoja socijalističkog samoupravljanja i u njemu osnovane nacionalne emancipacije i (međunacionalnih odnosa. Samo bi ovakva rasprava omogućila da se postojeća, često neosmišljena ili teorijski nedovoljno konsenzusno izvedena, razlikovanja i sukobljavanja ne razrešavaju pritiskom stihije i vanrednih stanja, „logikom” frakcijskih borbi u Savezu komunista niti dnevno-političkih kompromisa.

Unutar neprevladanog monolitnog etatističkog koncepta socijalizma, kojega obeležava stalna borba oko monopola birokratske vlasti i porazni učinci decentralizacije etatizma, neracionalna i neefikasna tzv. dogovorna ekonomija, nekompetentna izvršno-upravna regulativa birokratskog voluntarizma, te monopolistička i nedemokratska politika, ne može se pronaći stvarni izlaz iz krize. Ako se ipak ostaje u okvirima istog modela, tada se u suštini radi samo o novim vidovima etatizma, pri čemu se menjaju oblici i nosioci ali ne i priroda birokratske vlasti. Zato i kada se, na primer, procenjuje opasnost od separatizma ili od unitarizma kao i mogućnosti njihovog suzbijanja, nisu dobri saveznici ni lažne simetrije ni oportunitizam. Jedino principijelno rešenje je u stavu da su svi nacionalizmi, u suštini, podjednako opasni. Naravno, u datim okolnostima i u datoj sredini pojedini oblici nacionalizma može biti istaknutiji, aktivniji, kao što je na primer u SAP Kosovu, danas, albanski separatistički nacionalizam. To je relevantno za taktiku političke borbe, ali ne može biti valjan osnov za reviziju strategije.

Heterogenost

Od značaja za razumevanje sadašnjeg trenutka ali i ukupnog iskustva Jugoslavije, te i aktuelizovanja problema razvoja međunacionalnih odnosa kao i jačanja nacionalizma, jeste njena stvarna, pluralistička struktura. To se odnosi na njenu državnu složenost, zbog koje i jeste federacija, ali i na raslojenost samog društva. Jugoslavija je po etničkom sastavu stanovništva veoma heterogena zajednica sa jednom od najrazuđenijih struktura među evropskim zemljama i to na relativno malom prostoru. Pri tome, ova heterogenost je od značajnog uticaja u istoriji, u društvenom i u političkom životu. Ona je od uticaja i na teritorijalno-političko ustrojstvo kao i na federativno državno uređenje.

Slika stvarnosti u oblasti (međunacionalnih odnosa) pokazuje da ovi, danas, u pojedinim svojim segmentima, poprimaju i obeležje sukoba. To se iskazuje kroz političke ili ideološke sukobe pojedinih republičkih rukovodstava ili kroz republičko-pokrajinske sukobe. Zatim, kroz ovakve sukobe u samom Savezu komunista, ali i kroz nacionalističke „ekscese”. Itekako je važno i to da se i u svakodnevni život, u odnose među ljude uvlače i šire razne predrasude, podozrenja, zebnje i strahovi i to, upravo, po liniji navodne ili stvarne nacionalne

ugroženosti. Sve to, u krajnjoj liniji, ima uporišta u društvenoj i posebno u ekonomskoj krizi. Od uticaja je i to što je rasprostranjeno gubljenje perspektive o mogućnosti razrešavanja društvene krize, te i ubeđenje da se sopstvene potrebe neće moći realizovati. Kada se tome doda i političko usmeravanje ka navodnom razrešavanju krize preko nacionalnih programa i u međunacionalnim sukobima stiču se svi uslovi da se kriza, frustriranost, nezadovoljavanje potreba prevedu isključivo na ravan nacije i međunacionalnih odnosa.

Beskonfliktni socijalizam

Postojanje nacija nije samo po sebi hendikep niti je višenacionalnost sama po sebi izvor sukoba. Radi se, uvek, o postojanju dubinskih ekonomskih, klasnih i drugih sukoba koji se prelivaju i u domen međunacionalnih odnosa. U Jugoslaviji se to prelivanje odvija, posve zakonomerno, i zbog toga što je nacija, odnosno „nacija-država” u obličju republika i pokrajina, u poslednjih dvadesetak godina, postala osnovni delator okvir političkog, ekonomskog i svakog drugog stvaralaštva i organizovanja. Zato je sadašnji trenutak Jugoslavije i trenutak prepoznavanja i uklanjanja lažnih nacionalnih „karakternih” maski. To, naravno, nije isto što i uklanjanje nacionalnih ili drugih posebnosti i razlika, mada bi i to neki hteli.

Aktuelna društvena situacija i u njoj snaženje nacionalizma otvara brojna pitanja te i pitanje o poimanju socijalizma kao besklasnog, beskonfliktnog društva. Da bi se kriza potvrdila i kao pogodan društveni i politički milje za angažovanje raspoloživih stvaralačkih potencijala revolucionarnog „raspleta”, neophodno je oslobođenje od sada vladajuće „logike” po kojoj se društvo posmatra kao društvo već postignute potpune klasne, međunacionalne i druge harmonije i sklada.

Socijalističko društvo klasno je društvo nastalo u porama građanskog društva. Ono nema svoje vlastite osnove. Otuda ono i ne može biti uspostavljeno samim činom i procesom političkog preuzimanja vlasti i ostvarivanjem političkih zahteva socijalističke revolucije. Ideologija „beskonfliktnog socijalizma” i „rešenog nacionalnog pitanja” izraz je revolucionarnog romantizma ali i instrument ostvarivanja i opravdanja dominantnog političkog položaja. Rešavanje nacionalnog pitanja dugotrajniji je i složeniji proces nego što je preuzimanje političke vlasti i njeno organizovanje kroz, preko „nacionalne” države.

Homogenizacija

Otvoreno je i pitanje mogu li se — intervencijama u politički sistem, u postojeće institucije i „pravila igre” — nacionalni sukobi i njima razbuđenja energija preusmeravati u pravcu razrešavanja sukoba i stvaranja novih vrednosti u oblasti politike i ekonomije, ali i u izmeni klasno-socijalne strukture kao i u kulturnoj i duhovnoj sferi. To zahteva priznavanje činjenice da današnje jugoslovensko društvo nema kristalizovanu socijalnu strukturu, sa jasnim socijalno-klasnim podelama, i da postoji preplitanje linija diferencijacija uz primetnu unutrašnju podeljenost svakog značajnog socijalnog segmenta. Dakle, jugoslovensko društvo, po nizu osnova interesno podeljeno, uključuje i pristajanja na određen oblik političkog pluralizma i u oblasti ideja ali i u institucionalnoj sferi. Nasuprot tome, svakodnevna politička praksa pokazuje da se odvija i da jača proces homogenizacije nacije, odnosno proces pristajanja uz aktuelnu vlast zarad stvarnih ili lažnih nacionalnih interesa. To sve, sa svoje strane, uslovljava izostajanje društvene reforme a proces nacionalne homogenizacije, nužno, pretvara se u proces sveopšte konfrontacije, sveopšte borbe za vlast koja se, posebno opasno, skriva iza nacionalnih okupljanja i sukoba. I kad je borba za vlast unutar nacije završena ili je proglašena da je uspešno dobijena, tada se, za nerešavanje aktuelnih privrednih, političkih i drugih problema krivac nalazi isključivo u drugoj naciji. Sve to čini da - jedino priznato određenje čoveka postaje ono nacionalističko, ali ne i nacionalno, na primer, albanstvo, srpstvo, hrvatstvo, slovenstvo, itd. Svi drugi kriterijumi — socijalni, idejni, politički, verski, obrazovni, kulturni, starosni, polni i tome slično — prestaju da važe, odnosno priznaju se samo u meri u kojoj su izražavanje nacionalizma. Radikalni izraz politike nacionalne

homogenizacije je zahtev za tzv. nacionalnim pomirenjem. Reč je o težnji da se nacionalistički zbiju redovi, da se izjednačavaju osloboditelji i izdajnici, antifašisti i fašisti, nedužni i zločinci. To nužno vodi u međunacionalne raskole, u nesloge pa i u konfrontacije tragičnih razmera. Stožer takve homogenizacije koja teži da bude sveopšta ideološka, kulturna, politička, ekonomska itd., je nacionalna država. Savez komunista ne samo da nije izvan toga procesa, nego je, često, njegov glavni motivator i predvodnik. Snažna je tendencija da se SK okrene isključivo naciji, da se predstavi kao jedini i sveopšti zaštitnik njenog interesa, da bdije nad „zaokruživanjem nacionalnog kulturnog prostora”, političkog i ekonomskog suvereniteta. Zato i zalaganje za „nacionalnu samobitnost i državnost” sve češće i sve žešće odzvanja s partijskih tribina i iz javnih glasila. Izuzetna osetljivost prema nacionalnom, i popustljivost prema „svom” nacionalizmu a potpuna ravnodušnost prema demokratskom, prema humanom i klasnom „tuđem” nacionalizmu postaje temeljna oznaka naše duhovne i političke situacije. U toj situaciji nije samo na Kosovu u toku proces „etničkog čišćenja”, mada je on tamo najdrastičniji i najprovidniji.

Preispitivanje

Logika nacionalističkih i drugih deoba sve više SK i jugoslovensko društvo udaljavaju od samoupravne socijalističke demokratije i asocijacije slobodnih proizvođača. Sto se u Savezu komunista i u društvu bude duže odlagala nužnost radikalnih reformi, to će se više širiti privlačnost šovinističkog odgovora na krizu, bez obzira što se time kriza samo zaoštrava. Bilo bi, pojednostavljeno i stvarnosti neprimereno tvrditi da je već ukupna politika SK u ovoj oblasti praktično demantovana. Mnogi principi, na primer: princip nacionalne afirmacije i emancipacije; princip nacionalne ravnopravnosti; princip samoopredeljenja do otcepljenja; princip federalizma i princip razvoja Jugoslavije kao državne i društvene zajednice, predstavljaju još uvek neprevladani korpus ideja i političkih ciljeva, vrednosti. Na dnevnom redu je osnaživanje tih principa i na njima zasnovane prakse.

Preispitivanje politike nacionalne ravnopravnosti može biti njeno osnaživanje, razvijanje, ukoliko se to proteže i na preispitivanja koncepcije i prakse nacionalne afirmacije i emancipacije u socijalizmu. To je, pak, nužno i zbog reforme društva ali i zbog reforme Saveza komunista.

Ravnopravnost

Princip ravnopravnosti je — u kontinuitetu postavljanja KPJ/SKJ prema nacionalnom pitanju i njegovom rešavanju pretvorenom u konsekventnu politiku s Titovim dolaskom na čelo KPJ, 1937. godine — apsolutni princip. Sva rešenja, u normativnoj i institucionalnoj sferi, moraju, kao sredstvo, biti podređena tom principu. Po ovom principu broj pripadnika nacije ili narodnosti nije odlučujući činilac, ni ekonomska snaga date nacionalne zajednice ne može biti osnov za privilegije, niti su to neka „stečena”, istorijska prava ali ni stvarne ili izmišljene zasluge itd. Podrazumeva to i neprihvatanje nacionalne diskriminacije i „deoba” nacija na „male” i „velike”, „istorijske” i „neistorijske”, „manje” i „više vredne”.

Princip nacionalne ravnopravnosti utemeljuje ravnopravnost u demokratiji. A to podrazumeva i odgovarajuću „ekonomsku sadržinu”. Zato je, danas, na dnevnom redu i preispitivanje odnosa nacije, nacionalne emancipacije i njene „ekonomske osnove” i to sa stanovišta konsekvenci tržišne ekonomije. Nije to samo pitanje dalje, nužne, kritike koncepta i prakse tzv. nacionalne ekonomije već i nužnost promišljanja prava nacija da raspolaze viškom vrednosti. Otvara se i pitanje izrastanja republika i autonomnih pokrajina u glavne državno-političke faktore, posebno od 70-tih godina do danas, i jačanja tendencija identifikovanja republike i autonomne pokrajine s nacijom i narodnošću, čime je pomeren naglasak sa nacionalne ravnopravnosti na ravnopravnosti republika i autonomnih pokrajina. To izjednačavanje povezano je i sa težnjom da se ekonomska ravnopravnost tumači kao republička odnosno pokrajinska ekonomska samodovoljnost. Dakle, kao autarkičnost. Ta autarkičnost (samodovoljnost) praćena je sve snažnijom lokalnom autarkičnošću

(samovlašćem) uz istovremeno cvetanje različitih regionalističkih ideologija (često nacionalističkih, separatističkih) koje bi trebalo da racionalizuju ponašanje reprezenata navodno socijalno-klasno neizdiferencirane nacionalne (republičke) države, odnosno (pokrajinske) poludržave. Ta težnja je utoliko više izražena ukoliko je društvo u većoj meri političko nego ekonomsko, to jest, ona dominira u društvu u kome država i politika dominiraju nad ekonomijom. Otuda za politiku koja odista teži ostvarivanju materijalnih, ekonomskih i socijalnih pretpostavki nacionalne ravnopravnosti analizira strukture moći odlučivanja, i unutar republika i autonomnih pokrajina, ima izuzetan značaj.

Krajnosti

Ostvarivanje politike nacionalne ravnopravnosti izložene, na primer, i u „Programu Saveza komunista Jugoslavije”, omeđeno je, danas, svevladajućim rascepom između norme i stvarnosti; između proklamacije i akcije. Zato je odgovor na izazove sadašnje krize i budućeg razvoja, uporišna tačka operacionalizacija politike nacionalne ravnopravnosti u demokratiji u naciji i u odnosima među nacijama; u okretanju razvoja, stvaralaštvu u kome nacionalne i druge razlike postaju činoci stvaranja, konkurencije i samopotvrde ljudi i nacija. To, pak, zahteva, da Savez komunista, kroz stalno kritičko preispitivanje, razvija svoj idejno-teorijski i praktično-politički stav prema dvema „konstantama”. Prva je da višenacionalno društvo može biti stabilno i razvijati se samo ako, istovremeno, napreduje i svaki njegov deo. To ne znači jednakost u svakom detalju, ali jeste nemirenje sa društvenim stanjem koje stalno iznova proizvodi nezadovoljene potrebama i, na tome, svest o sebi — dakle i o svakoj naciji — kao gubitniku. Druga je „konstanta” da se mora, u svakoj konkretno istorijskoj situaciji, nalaziti toj situaciji i osobenostima razvoja svake od nacija i svake od članica federacije primeren odnos između centralizacije i decentralizacije. Dosadašnja politika Saveza komunista, i naša ustavno-pravna praksa je poput klatna, išla iz jedne u drugu krajnost ne nalazeći izlaza izvan relacije unitarizam — separatizam. Otuda se i postavlja pitanje da li je Jugoslavija, odista, pojmljena i usvojena i kao federativna država, ali i kao globalna društvena zajednica. Da li se federacija razvijala kao oblik državne zajednice ali i kao zajednica — zajednica. Federacija je, uvek, i ono što je postignuto u nacionalnoj emancipaciji pojedinih naroda i narodnosti, ali i zajednica svih njih. Pri tome, nacionalna emancipacija ne može, kao što je to uglavnom sada, biti samo proklamacija bez stvarnog sadržaja, već se mora potvrđivati i kao oblik sa sadržajima političke i socijalne emancipacije ljudi i njihovih kolektiviteta.

Savez komunista mora otvoriti raspravu i o principu razvoja Jugoslavije kao državne i društvene zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti, slobodnih i ravnopravnih ljudi. Iskazivan je taj princip, kroz istoriju, a i danas se iskazuje na različite načine, kroz jugoslovensku ideju, kroz geslo „bratstva i jedinstva”, kroz savremeno Jugoslovenstvo i kroz „zajedništvo”.

Avangardnost

Sve u svemu, odnos Saveza komunista prema naciji danas je jedno od ključnih pitanja na kojem se dokazuje i „avangardnost” Saveza komunista. Taj odnos je konstanta socijalističke revolucije i ustrojstva i jugoslovenske socijalističke samoupravne zajednice.

Socijalizam se, i kao ideja i kao praksa, ne gradi u nekakvom vanvremenskom okviru i među automatima. Njegov okvir jeste i nacija. A nacija su stvarno postojeći ljudi sa svim svojim manama i vrlinama. Nacija je koncentrat sadašnjice, prošlosti — često i mitske magle i sećanja o sebi i svojim korenima — i u sadašnjici delujuće budućnosti. Susret sa nacijom je susret sa svekolikim bogatstvom života. Za ideju, za pokret i za praksu socijalizma to znači da nema „čiste socijalne” ili „čisto klasne revolucije” koja bi bila ili nacionalno nihilistička ili nadnacionalna. Logika nacionalne emancipacije nije logika državno-nacionalističkog delovanja Saveza komunista koji jeste i ostaje samo „Partija državne vlasti”. Nacionalno-etatiistička identifikacija Saveza komunista i od nacije i od nacionalnih interesa čini голу apstrakciju, izvrnuto ideološko a ne životno pitanje, tako da se Savez komunista i ne bavi

zadovoljavanjem stvarno postojećih potreba. Dakle, tim putem se do nacije i njenog interesa stvarno i ne dopire, te se ne može prepoznati ni zajednički interes na nivou globalnog društva. To, pak, utiče da se Savez komunista ne može ostvarivati kao kohezioni faktor jugoslovenskog socijalno-nacionalnog, kulturnog i u drugim vidovima pluralističkog društva.